

בצל עצי תפוז

איך התגלגלה משפחה פלסטינית שלווה מ-1939, ללב הסערה הפוליטית של ישראל
2011

רונה סלע

פורסם לראשונה: 03.06.2011 "הארץ"

הצלם

הציור "הפרדסן", שרכישתו לאוסף הכנסת ותלייתו במשכן עוררו לאחרונה סערה, מבוסס על דיוקן של משפחה פלסטינית שצולם בסוף שנות ה-30 של המאה שעברה. את התמונה צילם אליה קהואג'יאן, ארמני שנולד בטורקיה ב-1910. בילדותו ניצל מהטבח הטורקי בארמנים. בצעדת המוות שבה הלך עם משפחתו, מסרה אותו אמו לידי כורדי שנקרה בדרכם, לאחר שכבר איבדה שלושה מילדיה בצעדה, והבינה לאן פניהם מועדות. לאחר מסע תלאות, ואחרי שמרבית בני משפחתו נספו, הגיע קהואג'יאן לנצרת עם אגודת הסיוע האמריקאית למזרח הקרוב. את האהבה לצילום הקנה לו בורוסיאן, מורה בפנימייה בנצרת שבה חי ולמד. אהבה זו מימש כשעבר בגיל 16 לירושלים. קהואג'יאן למד צילום אצל הצלמים הארמנים יוסף טומיאן וגרבאד קריקוריאן, ואחר-כך התחיל לעבוד בחנות של האחים חנאניה, צלמים ערבים-נוצרים.

הארמנים היו מחלוצי הצילום המקומי בארץ במחצית השנייה של המאה ה-19, וקהואג'יאן המשיך את מסורת הצילום המפוארת הזאת. ב-1940 הוא רכש מהאחים חנאניה את החנות, היה לצלם פורה ומצליח והקים שתי חנויות צילום נוספות בקצה רחוב יפו, ליד מלון פאסט. באזור זה היו ממוקמות חנויות צילום רבות, בהן של הצלמים חליל ראד, קריקוריאן ומילטאד סבידס. לאחר המלחמה ב-48', הפך האזור לשטח הפקר. בעצת ידידים בצבא הבריטי, הצליח קהואג'יאן להציל מבעוד מועד את התשלילים ואת תכולת החנות, ופתח סטודיו לצילום ברובע הנוצרי של העיר העתיקה. החנות ממוקמת מאז באותו מקום ובה ממשיכים את פועלו של קהואג'יאן בנו קבורק ונכדו אלי.

כל חייו היה מעורב קהואג'יאן בקרב החברה הערבית בארץ, ותיעד את חיי היום-יום שלה בערים ובכפרים - משחקי שחמט, נשים ליד המעיין, חריש, שוק יום שישי, קטיף תפוזים ועוד - רובם בסביבות ירושלים; אך גם מחוצה לה, למשל הנמל ביפו. עד היום ניתן לרכוש תצלומים אלה בסטודיו של קהואג'יאן, המופקים מהתשלילים המקוריים. הוא מיעט לצלם את הקהילה היהודית הישנה של ירושלים ונמנע מלצלם את ההתיישבות היהודית החדשה. במקביל לכך, תיעד קהואג'יאן לעתים גם אירועים המתארים את תוצאות מאבקם הלאומי של הערבים ביהודים, למשל כלי רכב יהודיים שנפגעו והושארו בשולי הדרך בבאב אל-וואד.

הצייר

את הציור שנתלה בכנסת, צייר אליהו אריק בוקובזה, רוקח בעברו, שנולד ב-63' בפאריס למהגרים מתוניס. בדומה לקהואג'יאן, גם הוא עבר להתגורר בארץ בהיותו ילד. בוקובזה מתאר את ערגתה למזרח של אמו סילבי, אשר לא הסתדרה עם הווי החיים בפאריס וראתה עצמה כבת המזרח. כשהאפשרות לחזור לתוניס האהובה לא היתה סבירה, היא מימשה את חלומה של אביה, ציוני וגזבר הקהילה היהודית בתוניס.

בוקובזה מוגדר על ידי טלי תמיר, האוצרת של תערוכתו שהתקיימה במוזיאון נחום גוטמן לאמנות, "אחרון הציירים המזרחים-בצלאיים" והוא משויך - באופן פיקטיבי וכשותף לזהות - אל קבוצת התלמידים ממוצא מזרחי שלמדו בבצלאל הישן בשני העשורים הראשונים לקיומו, ושהודרו מהקנון של האמנות הישראלית. את האהבה ליצירתו של הצייר נחום גוטמן הנחילה לבוקובזה אמו, שרפרודוקציות שלו מיפו היו תלויות בביתה והזכירו לה את החיים בתוניס.

היא אף העניקה לבנה ליום הולדתו ה-21 ספר רפרודוקציות של נחום גוטמן בצירוף ההקדשה הבאה: "משאלתי היא שתמשיך עד 120 להתבונן בעולם באותו מבט של תום של גוטמן ושתמשיך, כמוהו, לצייר את העולם".

ובוקובזה אכן עושה זאת, אך במבט חף מתמימות. הוא מלא חיבה והערכה ליצירתו של גוטמן, נפעם מתעוזתה ושואב מעושרה ועוצמתה, אך בה בעת מתבונן בתכניה, בסמליה ובהקשריה במבט מפוכח וביקורתי. בוקובזה מתחקה אחר מרחב העיר יפו, פרדסיה ותפוזיה, השייך אצל גוטמן ובני-דורו על פי רוב לעולם הדימויים הציוני, ומשיב אותם ליישות הערבית. באמצעות תצלומים היסטוריים, כמו תצלום המשפחה של קהואג'יאן שנלקח מארכיון הצלם, הוא מחזיר את הפרדסנים של יפו, את העיר ואנשיה, לתודעה הציבורית הישראלית.

בוקובזה עוסק בדימויים שנמחקו מהזיכרון הקולקטיבי הישראלי תוך שהוא מנהל דיאלוג רב-פנים עם גוטמן, מדמויות המפתח של האמנות הישראלית. הוא מעורר שאלות על מורכבות החיים בארץ של שני עמים הנאחזים באותה אדמה, על המפגש ביניהם ובעיקר אודות ההיסטוריה של ייצוג הסכסוך.

חבר הכנסת

הסערה שעורר ח"כ אריה אלדד (איחוד לאומי) בעקבות רכישת הציור של אריק בוקובזה לכנסת, מלמדת על כבדת הדרך שעברה החברה הישראלית. עד לפני שנים לא מעטות, המילה "נכבה" לא היתה בשימוש יומיומי והנוכחות הפלסטינית לפני '48 לא היתה קיימת כמעט בתודעה הישראלית. יתרה מכך, תצלום או ציור של משפחה פלסטינית מלפני '48 על רקע פרדס, לא היו מעלים לדין את הנכבה, כפי שעשה עכשיו ח"כ אלדד.

דורות של צברים גדלו על האתוס של "ארץ ללא עם לעם ללא ארץ", ושל כיבוש השממה תוך הדחקת הקיום הפלסטיני בארץ. המוסדות הלאומיים של היישוב נעזרו בצורה נרחבת בדימויים חזותיים להפצת רעיונות אלה לפני הקמת המדינה ואף לאחר-מכן. אבל כיום, גם דימויים יומיומיים של צלמים וציירים, בין אם הם ישראלים או פלסטינים, המתארים מראות טריוויאליים של האוכלוסייה הפלסטינית, מסמנים את הנכבה ומנכיחים את החיים הפלסטיניים שהיו ונמחקו ברובם. אין צורך להראות את האסון עצמו או את שרידיו - בריחה, גירוש, פליטות, התיישבות יהודית בבתים ערביים וכדומה. מספיק דימוי כמו זה: דיוקן קבוצתי, או דימויים יומיומיים אחרים - קציר תבואה, בציר, מסיק, משחק שחמט, הפסקת קפה, בעלי מלאכה בפעולה וכדומה, כדי לשקף בעיני הישראלים, במודע או שלא, את השבר שחוה העם הפלסטיני.

שינוי תודעתי חשוב זה עובר על החברה הישראלית בעיקר בעשור האחרון, אם כי שורשיו מוקדמים יותר. ומהמקום הזה, שבו כל עם מכיר את ההיסטוריה של העם האחר, ואת הטרגדיה והאסונות שעברו עליו, ניתן, אולי, להתחיל בדיון שפוי על עתיד האזור. *

ronasela@netvision.net.il

ד"ר רונה סלע היא אוצרת וחוקרת המתמקדת בהיבט החזותי של הקונפליקט הישראלי-

פלסטיני

למעלה: אליה קהואג'יאן, 'המשפחה', 1939 ואליהו אריק בוקובזה, 'משפחת הפרדסן', 2007.
שני עמים הנאחזים באדמה